

**Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Факультет психології, історії та соціології
Кафедра практичної психології
Лабораторія психології розвитку сім'ї та гендерних ресурсів
Владивостоцький державний медичний університет
федерального агентства з охорони здоров'я
та соціального розвитку (Росія)
Факультет клінічної психології
Гродненський державний університет імені Янки Купали
(Республіка Білорусь)
Факультет психології**

**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ ЗАОЧНОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ
ПСИХОЛОГІЧНОГО
РОЗВИТКУ СІМ'Ї»**

25 КВІТНЯ 2013 р., м. ХЕРСОН

ББК 88.492
УДК 159.98
С 91

Друкується за рішенням Оргкомітету міжнародної заочної науково-практичної конференції «СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ СІМ'Ї» постановою Вченої ради факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету від 20 травня 2013р.

За підтримки Департаменту освіти і науки, молоді і спорту Херсонської обласної державної адміністрації.

С 91 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ СІМ'Ї.
Збірник наукових праць. Частина I. – Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2013р. – 368 с.

У збірнику вміщені статті, що написані за матеріалами наукових розробок міжнародної заочної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції психологічного розвитку сім'ї» на кафедрі практичної психології факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету 25 квітня 2013 року.

ББК 88.492

Редакційна колегія:

І.В. Шапошнікова – професор, декан факультету психології, історії та соціології ХДУ;

Н.І. Тавроєцька – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри практичної психології ХДУ;

Р.В. Кадиров – кандидат психологічних наук, завідувач кафедри загально-психологічних дисциплін факультету клінічної психології Тихоокеанського державного медичного університету, м. Владивосток, Російська Федерація;

Л.М. Даукша – кандидат психологічних наук, декан факультету психології Гродненського державного університету ім. Янки Купали, м. Гродно, Республіка Беларусь.

Відповідальні редактори: аспіранти кафедри практичної психології ХДУ І.О. Цілинка, А.О. Чхаїдзе.

©ХДУ, 2013

©ПП Вишемирський В.С., 2013

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ.....	7
Богословская Валентина Степановна СТЕРЕОТИПИ И МИФЫ КАК ПРЕПЯТСТВИЯ В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННЫХ БРАЧНО-СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ.....	7
Чугунова Євгенія Михайлівна МОДЕЛЬ ДОВІРЛИВИХ СТОСУНКІВ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	12
Дубовик Людмила Петрівна ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ.....	18
Сапронова Анастасія Олегівна СТИЛЬ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАННЯ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКА.....	28
Варнер Елена Станиславовна ОСОБЕННОСТИ СОДЕРЖАТЕЛЬНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О РОДИТЕЛЯХ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ.....	34
Захарчук Тамара Петрівна, Строкач Лєна Миколаївна ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТЕВОРОЛЬОВИХ УСТАНОВОК І УЯВЛЕНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ ПРО МАЙБУТНЄ СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ.....	43
Бурлакова Тетяна Леонідівна ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ШКОЛИ ТА СІМ'Ї ЩОДО ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	52
Лаврова Ольга Анатоліївна ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ЛЮДИНИ ПРИ СТАРІННІ.....	60
Степаненко Вікторія Іванівна СІМ'Я ЯК ЧИННИК АСОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ РЕЛІГІЙНИХ КУЛЬТІВ НА ПІДЛІТКІВ.....	65
Федоришин Галина Миколаївна ХРИСТИЯНСЬКО-ОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ.....	72
Шебанова Віталія Ігорівна, Шебанова Світлана Георгіївна ВПЛИВ СІМ'Ї НА РОЗВИТОК ОБРАЗУ ФІЗИЧНОГО «Я» ОСОБИСТОСТІ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ОНТОГЕНЕЗУ.....	82
Чхайдзе Анна Олександрівна ЗВ'ЯЗОК ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ З ДУХОВНИМИ ЦІННОСТЯМИ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МОТИВАЦІЮ СТВОРЕННЯ ШЛЮБУ.....	94

УДК [316.614.5:316.624.3:2-51-053.6

СІМ'Я ЯК ЧИННИК АСОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ РЕЛІГІЙНИХ КУЛЬТІВ НА ПІДЛІТКІВ

Степаненко Вікторія Іванівна

Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

В статті розглядаються основні сімейні ситуації, що сприяють потраплянню підлітків під асоціальний вплив релігійних культів, вивчення яких забезпечує ефективність профілактичної роботи з даною категорією клієнтів.

Ключові слова: асоціальний вплив, релігійний культ, підліток, сім'я.

The article describe the main family situations which promote attraction of teenagers in asocial religious cults, their study provides the effectiveness of prevention work with this category of clients.

Key words: asocial influence, religious cult, teenager, family.

За даними офіційної статистики в Україні з кожним роком збільшується мережа релігійних організацій. Зростання організаційної структури супроводжується масштабним залученням до релігійного життя громадян нашої держави. За показниками приналежності до релігійних віросповідань Україна є однією з найрелігійніших країн у Європі [7, с. 66]. Ці процеси за весь час незалежності України здебільшого оцінюють позитивно і пов'язують з проявами духовного відродження нашої країни. Однак «вибух» релігійності породжує і низку проблем, які зачіпають суспільні, громадські і особистісні інтереси і подекуди не мають однозначних рішень [6, с. 116]. В Україні, як і в усьому світі, відмічаються прецеденти прояву релігійного екстремізму. Варто навести приклади «Білого Братства», значної кількості актів вандалізму і вбивств тварин, кілька жертвопринесень людей з боку сатаністів, випадки потрапляння людей після тривалого перебування у лавах культу до психіатричних лікарень та ін. [9, с. 195]. Особливо сприятливим для психологічного керування, маніпулювання емоційно-вольовою сферою людини є підлітковий та юнацький вік [3, с. 324].

У системах релігійного характеру є чимало засобів і форм здійснення духовного насилля над дитячою особистістю, особливо через сім'ю як перший за значимістю соціальний

інститут, який впливає на соціалізацію особистості, розвиток її свідомості, формування моральних цінностей і установок [3, с. 323]. Тому розгляд сімейних ситуацій, які сприяють залученню підлітків до асоціальних релігійних культів є надзвичайно доцільним і необхідним.

Сімейні проблеми і недоліки сімейного виховання як чинник асоціального впливу релігійних культів на підлітків розглядалися у працях І. Г. Проніна, Д. Г. Трунова, Т. К. Мухіної, І. Г. Малкіної-Пих, Л. Г. Коваль, І. Д. Звереві, С. Р. Хлебик, Л. М. Гридковець та ін. Аналіз наукових праць показав, що проблема впливу сімейних відносин на формування релігійної залежності у підлітковому віці є надзвичайно актуальною, недостатньо вивченою і потребує розгляду цього явища у більш широкому контексті з метою його профілактики.

Виходячи з цього, метою нашого дослідження стало виділення на основі аналізу наукової психолого-педагогічної літератури основних сімейних ситуацій, що сприяють потраплянню підлітків під асоціальний вплив релігійних культів.

Отже, аналіз наукової літератури з означеної проблеми дає можливість виділити наступні сімейні ситуації, що сприяють асоціальному впливу на підлітка релігійних культів:

1. Заможна чи бідна родина. В наукових дослідженнях відмічається, що діти з сімей із високим та низьким статком по-різному уразливі для вербувальників сект. Діти з більш заможних родин, як більш інфантильні, схильні більше довіряти красивим словам вербувальників. Вихідці ж з бідних родин, які пройшли дворову школу виживання, мають імунітет проти маніпуляцій, але одночасно ці діти можуть шукати чистоту, добро і сенс життя [4, с. 619;].

Т. К. Мухіна вважає, що в умовах економічного і навіть фізичного виживання більшість сімей заклопотані вирішенням саме цих проблем, в результаті чого посилюється соціальна тенденція самоусунення багатьох батьків від вирішення питань виховання і особистісного розвитку дитини. В таких сім'ях відсутні міцні міжособистісні зв'язки між батьками і дітьми і, як наслідок, авторитетом стає зовнішнє негативне оточення, що призводить до виходу дитини з-під впливу сім'ї. Ті молоді люди, які не можуть знайти соціально сприятливий спосіб застосування своїх сил, пробують самоствердитися і самореалізуватися через релігійні секти, які перешкоджають процесу повної соціалізації [5, с.1-2].

2. Відсутність чи недостатність турботи з боку батьків.

На потрапляння підлітка до лав асоціального релігійного культу може також вплинути відсутність чи недостатність піклування з боку батьків. Якщо міцний зв'язок з дорослими не сформувався в перші роки життя і не зберігається потім, дитина засвоює цінності зовсім іншого змісту. Недоліки раннього емоційного становлення позначаються на формуванні споглядального способу життя, обмеженості поля свідомості, почуттів: прагнень, потреб, життєвих цінностей [3, с. 324]. Емоційна недостатність, бажання любові, вразливість – результат дисфункціональних сімейних відносин [4, с.620]. Неформальні групи неповнолітніх і молоді, які утворюються на релігійному ґрунті, заповнюють вакуум сімейних відносин, дефіцит здорового емоційного контакту, задушевної атмосфери маленького сімейного колективу, недостатньої з боку батьків турботи, опіки та доброзичливості. У групах, які ґрунтуються на духовній близькості, в тому числі на релігійному ґрунті, частина підлітків бачить можливість дістати душевний комфорт, спокій і психічну рівновагу [3, с. 348]. Організатори сект захоплюють підлітків окультизмом, вони використовують їх потяг до влади над оточуючими. Підлітки починають відчувати себе всесильними, причасними до таїнства. При несформованому світогляді їм дуже легко вкласти асоціальні орієнтири [1, с. 134].

3. *Конфліктні відносини у сім'ї.* Залученням дитини до асоціального релігійного культу може послужити розлучення батьків, відсутність у ближніх відгуку на свої проблеми. Допитливу дитину цікавлять питання щодо сенсу власного життя, у неї проявляються прагнення відчутти і зрозуміти власне покликання. У випадку конфліктних взаємовідносин у родині вона намагається самотужки відшукати шляхи подолання своїх проблем [2, с. 11]. Постає ситуація недостатності спілкування між батьками і дитиною з одного боку і сильне бажання духовної істини з іншого, яку культу з їх готовими відповідями відразу пропонують підлітку [4, с. 620]. В такій ситуації діти стають вразливими і довірливими, чим і користуються сектантські угруповання.

В ситуаціях конфлікту між батьками і дітьми доцільним є розгляд позицій Д. Т. Трунова щодо цієї проблеми. Вчений відмічає, що залученню до групи послідовників культу сприяє несприятлива ситуація в сім'ї, яка породжує гостру незадоволеність підлітка своїм існуванням. На його погляд, у

більшості випадків причиною залучення дітей у псевдорелігійні організації і групи є неприйняття долі батьків та небажання йти їх життєвим шляхом. Часто дітей не задовольняють існуючі у сім'ї правила і традиції, які проявляються або в різних формах внутрішньосімейної агресії (наріканнях, приниженнях, скандалах) або ж в сірості та шаблонності буденного життя. Існуючі можливості соціалізації і реалізації духовних потреб часто здаються їм надто невизначеними і гіпотетичними.

Д. Т. Трунов розглядає типи сімейних відносин, при яких, на його думку, найбільш висока ймовірність виникнення псевдорелігійної залежності:

1. Авторитарний тип. Кожна людина в такій сім'ї займає певне, часто «беззмінне» місце. Голова родини стоїть вище за всіх і від нього йде ланцюг підопічних один одному членів сім'ї. Діти, як правило, опиняються нижче за всіх, і, відповідно, в найбільшій мірі відчувають тиск. Їх активність обмежується різного роду заборонами чи якоюсь примітивною роллю. Звичайно, виникаючий у таких випадках протест, притискається зовнішньою владою, часто з використанням сили та образ. До певного часу дитина змушена миритися з таким положенням, однак рано чи пізно конфлікт виходить на поверхню в тій чи іншій формі. Спроби порвати зі своєю родиною в цій ситуації можна розглядати, з одного боку, як прагнення самостійно вирішити свою долю, а з іншого – як бажання помсти батькам. Однак, оскільки досвід самостійного вирішення проблем у дітей, як правило, занадто малий, то єдине, що їм під силу – вибрати нову владу, новий авторитет, масштаби якого перевершать попередній. Тим самим їм вдається виправдати залишення домівки і зняти з себе відповідальність за свій вибір і ті конфлікти, які за ним слідуватимуть.

2. Маніпулятивний тип. При цьому типі сімейних відносин реалізується концепція «умовного прийняття», коли батьки демонструють любов до своїх дітей лише у тому випадку, якщо ті грають зручні для них ролі. В таких сім'ях влада батьків не носить агресивного характеру, а перетворюється в приховані і часто несвідомі маніпуляції, які прекрасно діють достатньо тривалий час, мотивуючи дітей відмовляти собі в бажаннях, які не відповідають батьківським установкам. Коли ж внутрішній конфлікт стає нестерпним, виникає загроза зриву. При цьому бажання жити своїм життям неминуче супроводжується почуттям провини, що часто активізує механізми психологічного

захисту, який може проявлятися у різних формах. У цьому випадку псевдорелігійні об'єднання надають дитині можливість звільнитися від влади батьків, відповідальності за свій вибір, оскільки виправдовують його «священними» цілями [10].

4. *Фанатично віруючі батьки.* Характерним для релігійного виховання є те, що його вплив починає формувати свідомість дитини у віруючих сім'ях з дуже раннього віку. Система релігійного переживання і поведінки розвивається на засадах підсвідомого та позасвідомого. Дитині дають священні книги як найвищу істину, прилучають її до системи навіювання та пригнічення. Дитина починає боятися Божої кари. Вона стає не просто віруючою, а духовним рабом релігійної психології. Природна емоційність дитини, прагнення наслідувати дорослих, повага до батьків також сприяють впливу релігійного виховання на дитячу свідомість. У даному випадку формується моральне світосприйняття, що ґрунтується на «страхові Божому», а головним джерелом моральних цінностей стає містика (релігійна установка). Таке світосприйняття змушує людину щось замовчувати у своєму соціальному житті, а щось навіть спотворювати через боязнь нашкодити. Звідси – відчуження від суспільства [3, с. 323].

Релігійний фанатизм виступає крайнім ступенем захопленості релігією, при якому людина повністю підкоряється культурі і «розчиняється» як індивідуальність, не спроможна критично мислити, усвідомлювати відхилення своєї поведінки. Він є крайнім ступенем релігійної адикції (релігійної залежності), яка являє собою один із способів втечі від тривоги, відповідальності, необхідності вирішувати свої особистісні і духовні проблеми [12, с. 506].

Залежність від релігії може проявлятися в асоціальних формах поведінки, які мають свої специфічні особливості. До особливих форм релігійної поведінки людини вчені відносять: [8]

1. Аскетизм – обмеження чи придушення плотських бажань, добровільне перенесення фізичного болю, самотності і т.п. Метою аскетизму може бути досягнення свободи від потреб зосередженості духу, підготовка до екстатичних станів, досягнення надприродних здібностей (йога), співучасть в стражданнях Христа (християнство). Крайня форма аскетизму – самооскоп.

2. Мандрівництво: а) блукання по святих місцях; б) дармоїдне мандрівництво під приводом богомилства;

в) бродяжництво, обумовлене вірою у справжнє царювання антихриста і переконанням у тому, що будь-яка покора владі є смертний гріх.

3. Паломництво: подорожі в святі місця, обумовлені переконанням у тому, що молитва більш дієва у певних місцевостях, що мають те чи інше відношення до божества.

4. Юродство: симуляція психічного розладу з богоугодними цілями. Добровільна відмова від зручностей і благ земного життя, від родичів та близьких, але прийняття виду божевільного, що не знає ні пристойності, ні почуття сорому і дозволяє собі звабливі дії.

Саме ці форми поведінки у підлітковому віці, нав'язні батьками, на наш погляд, можна розглядати як асоціальні. Спробуємо пояснити нашу точку зору. Аскетизм у підлітковому віці проявляється в обмеженні елементарних фізіологічних потреб (у їжі, сні), добровільному перенесенні фізичного болю, страждань тощо, що є недопустимим під час інтенсивного зростання організму. Що ж стосується мандрівництва, то бродяжництво, дармоїдство під приводом богомильства у підлітковому віці, особливо під час їх навчання у школі, є також недопустимими. Асоціальними формами релігійної поведінки юродства у підлітковому віці можуть виступати форми прийняття божевільності, яка дозволяє робити звабливі дії, не відчуваючи при цьому почуття сорому, моральності (наприклад, у сатаністів та ін.). Асоціальною формою паломництва у підлітків може виступати почуття значимості тієї чи іншої релігійної святині, не доторкнувшись до якої, не можливо здійснити певні дії позитивно і у повному обсязі. Прикладом цього виду асоціальної релігійної поведінки може послужити страх дитини, що, якщо вона не поїде в інше місто і не побачить певної святої ікони, то їй ніщо не допоможе у вирішенні її проблем. Тільки поряд зі святинею дитина відчуває себе спокійно і упевнено. В результаті чого, підліток, забуваючи про всі події суспільного життя, здійснює своєрідне переслідування цих святинь.

Крайньою формою та межею асоціальної релігійної поведінки є релігійний фундаменталізм – рух за повернення до основ релігійної віри, релігійних коренів, відстоювання релігійних цінностей, що стоїть на межі порушення правових норм, тобто може переходити вже до формування форм антисоціальної поведінки – релігійного екстремізму і тероризму [11, с. 91-92].

Для розуміння сутності релігійного фанатизму, зокрема релігійного фундаменталізму доцільним є розгляд його особливостей, провідну роль серед яких займає феномен «обраності», що включає в себе, з одного боку, почуття ідентифікації з групою однодумців, з іншого – закріплюючий почуття переваги над іншими «необізнаними» людьми [12, с.521-522]. Тобто, богообраність – це форма протесту проти суспільного зла, відмежування від оточуючих шляхом створення світу обраних, які відокремлюють себе від іншого світу особливою вірою, культом, моральними правилами. Ідея богообраності свідчить про культову обмеженість суто релігійного протесту. Вона прирікає адепта на життя за його законами, що передбачає відповідне становище особи у суспільстві і державі [9].

Феномен релігійного фанатизму може сформуватися при наявності усіх вищезазначених сімейних ситуацій, але існує їх певна відмінність. Якщо при перших трьох наведених прикладах у формуванні релігійного фанатизму головна роль належить релігійному культу, а сім'я тільки сприяє цьому, то в останній сімейній ситуації – фанатично віруючі батьки – головна роль належить саме сім'ї.

Таким чином, основними сімейними ситуаціями, які можуть сприяти потраплянню підлітка під асоціальний вплив релігійних культів є: заможна чи бідна родина, відсутність чи недостатність турботи з боку батьків, конфліктні відносини у родині, сім'я фанатично віруючих батьків. Це не означає, що при наявності подібних ситуацій підліток відразу опиниться у лавах асоціального релігійного культу, оскільки цьому процесу можуть сприяти і інші чинники, але дані сімейні ситуації посилюють ризик його виникнення.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямі є діагностування сімейних відносин, які виступають як складова рівня адаптаційних можливостей підлітків, що забезпечують стійкість до асоціального впливу релігійних культів, і дадуть можливість побудови ефективної системи профілактики цього впливу на підлітків у соціально-педагогічному середовищі, що і стане предметом подальших досліджень.

Література

1. Василькова Т. А. Социальная педагогика: [учебное пособие] / Т. А. Василькова, Ю. В. Василькова. – М.: КНОРУС, 2010. – 240 с.

2. Гридковець Л. М. Вплив культового фактору на розвиток змінених станів свідомості в особистості / Л. М. Гридковець // Практична психологія та соціальна робота – 2008. – №11. – С. 7-12.
3. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: [навч. посібник] / Л. Г. Коваль, І. Д.Зверева, С. Р. Хлебик. – К., 1997. – 392 с.
4. Малкина-Пых И. Г. Виктимология. Психология поведения жертвы / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2010. – 864 с. – (Новейший справочник психолога).
5. Мухина Т. К. Педагогические условия предупреждения вовлечения молодежи в религиозные секты: автореф. на соискание учен. степени канд. пед. наук / Мухина Татьяна Константиновна. – Смоленск, 2008. – 20 с.
6. Огородник Д. Аналіз негативного впливу деструктивних релігійних організацій на суспільство / Д. Огородник // Право України. – 2007. – №5. – С. 116-118.
7. Парашевін М. Релігія та релігійність в Україні / за ред. С. Макеєва. Попереднє слово О. Іващенко. - К., 2009. – 68 с.
8. Пашковский В.Э. Психические расстройства с религиозно-мистическими переживаниями: [Краткое руководство для врачей] / В. Э. Пашковский.— СПб.: Издательский дом СПбМАПО, 2007.- 144 с.
9. Петрик В. М., Ліхтенштейн С. В., Сьомін С. В. та ін. Новітні та нетрадиційні релігії, містичні рухи у суспільно-політичній сфері України: [Монографія (Навч.посібник)] / За заг. ред. проф. З. І. Тимошенко. – К., 2002. – 331 с.
10. Проинин И. Г. Психологические аспекты влияния деструктивных культов на личность / И. Г. Проинин // Вопросы психологии - 2003. - №6. - С. 81-93.
11. Профилактика (предупреждение) экстремизма и терроризма. Методическое пособие для пропагандистов: [под общей ред. Л.Н.Панковой, Ю.В.Таранухи]. – М.: Университетская книга, 2010. – 312 с.
12. Руководство по аддиктологии: [под ред. проф. В. Д. Менделевича]. - СПб.: Речь, 2007.—768 с.

УДК 159.922.772

ХРИСТИАНСЬКО-ОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Федоришин Галина Миколаївна

Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка

У статті проаналізовано можливості застосування християнсько-орієнтованого підходу до вивчення сімейної взаємодії і сімейного виховання. Висвітлено психологічні основи виховання дитини на християнських засадах.

The article explores the possibilities of Christian-oriented approach to the study families interaction and family education. Considered the psychological foundations of raising a child on Christian principles.